

УДК 330.142.22

**В. О. Онищенко, д-р екон. наук, проф., Ю. С. Довгаль,
О. М. Гребінь, магістр з банківської справи,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка**

ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ БАНКІВ

У статті розглянуто основні зарубіжні методики оцінки фінансового стану банків. Проведена порівняльна характеристика різних систем нагляду фінансової стійкості банківських установ у різних країнах світу та визначено можливість застосування їх елементів в Україні.

Ключові слова: фінансовий стан банку, методики оцінки банку, системи рейтингової оцінки банків, дистанційний нагляд.

Постановка проблеми. Важливою ознакою економічного та успішного розвитку країни є прозорий та ефективно діючий банківський сектор. Забезпечення його ж стабільності та надійності ускладнюється багатьма факторами, зокрема недосконалою системою оцінки фінансово-кредитної установи. Місце комерційних банків на ринку банківських послуг має визначатися згідно з прийнятими у світі стандартами. Тому досить актуальним є вивчення зарубіжного практичного досвіду, накопиченого у даній сфері, який повинен допомогти розвитку аналогічних методик в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наукової літератури, присвяченої характеристиці та порівнянню зарубіжних методик оцінки фінансового стану банків, свідчить, що цими питаннями займалося багато зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема О. В. Дзюблюк, Р. В. Михайлюк [2], І. М. Чмутова [5], І. М. Парасій-Вергуненко [5].

Не вирішені раніше частини проблеми. Питання узагальнення і порівняння методик оцінки фінансової стійкості банку та їх адаптація до потреб банківської системи України.

Метою даної роботи є вивчення основних підходів до оцінки фінансового стану банків у зарубіжних країнах та проведення їх порівняльної характеристики, виявлення недоліків, переваг та можливість впровадження в роботі банківського нагляду в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо системи оцінки рівня фінансової стійкості комерційних банків, які використовують у закордонній банківській практиці. Потрібно відмітити, що системи оцінки наглядовими органами діяльності банків у різних країнах мають істотні особливості і залежать від низки факторів – системи дистанційного

нагляду; можливості проведення перевірок на місцях; видів та складу звітності, що надається в рамках нагляду; доступності інших джерел інформації, а також від людського фактора [3]. Системи, якими користуються на сьогоднішній день банки різних країн світу, можна класифікувати так: системи рейтингової оцінки банків; система дистанційного моніторингу (розрахунок фінансових коефіцієнтів і аналіз груп банків); комплексні системи ризиків у банківській діяльності; статистичні моделі “систем раннього реагування”.

Детальніше системи ризиків та раннього реагування класифіковано в таблиці 1.

Таблиця 1

Системи нагляду фінансового стану банку в різних країнах

Країна	Системи нагляду	Тип системи
Німеччина	BAKIS (інформаційна система)	Система фінансових коефіцієнтів та аналізу окремих груп банків
Франція	SAABA	Система раннього реагування – очікувані збитки
	ORAP	Дистанційна рейтингова система
Нідерланди	RAST	Комплексна система для оцінки ризиків
Англія	RATE	Система для оцінки банківських ризиків
Італія	PATROL	Дистанційна рейтингова система
США	CAMELS	Система рейтингів на базі рейтингових перевірок на місцях
	SEER Rating (система оцінки рейтингів)	Система раннього реагування – прогнозування рейтингів
	CAEL	Дистанційна система банківського нагляду
	SCOR (у межах дистанційного нагляду CAMELS рейтинг)	Система раннього реагування – оцінка рейтингу
	SEER Risk Rank Bank Calculator – OCC	Системи раннього реагування – прогнозування банкрутств і виживання
Країни – члени МВФ	Система ПФУ, стрес-тестування	Макро- та мікропруденційний аналіз

Джерело: складено автором за даними [3; 4].

Найвідомішою методикою коефіцієнтного аналізу є інформаційна система BAKIS – BAKred Information System, яка використовується Центральним банком Німеччини з 1997 р. і охоплює 47 коефіцієнтів,

19 із яких належать до кредитного ризику, 16 – до ринкових ризиків, 2 – до ризиків ліквідності, 10 – до прибутковості банківських операцій. Розраховані показники не доводять до банків, із керівниками яких обговорюють лише тенденції у розвитку банківського сектору та пропозиції щодо розв’язання проблемних ситуацій.

Дана система є стандартизованою системою оцінки банків, мета якої – підготовка оперативної інформації про фінансову ситуацію в банку (щомісяця, щоквартально, за півріччя, рік).

Банки розвинутих країн використовують у своїй діяльності протягом уже багатьох десятиліть таку форму моніторингу фінансової стійкості банківських установ, як рейтинги. Для українських же банків рейтинги є відносно новим інструментом, хоча на сьогодні вони вже активно використовуються в банківській практиці.

Рейтингові системи можна умовно розділити на дві категорії: ті що включають у себе дослідження на місцях, тобто вивчення організації “зсередини” (в деяких публікаціях вони іменуються “інсайдерськими”), і дистанційні.

Першими з’явилися методики, що передбачають проведення досліджень на місцях. Їх розробка була обумовлена потребою у формалізації процедури аналізу надійності банків контролюючими органами. Згодом були розроблені методики дистанційного аналізу, які спираються лише на дані, що містяться в опублікованій звітності банків. У ряді випадків туди включаються деякі результати проведених раніше досліджень на місцях.

Однією з найвідоміших наглядових рейтингових систем є *американська система CAMEL*, яка використовується з 1979 року трьома наглядовими органами США – Федеральною резервною системою, Федеральною корпорацією страхування депозитів та Контролером грошового обороту. З 1997 року ця система піддалася ревізії, результатом чого стало запровадження додаткового критерію – чутливість до ринкових ризиків (S). Тому нині ця система називається CAMELS (рис. 1).

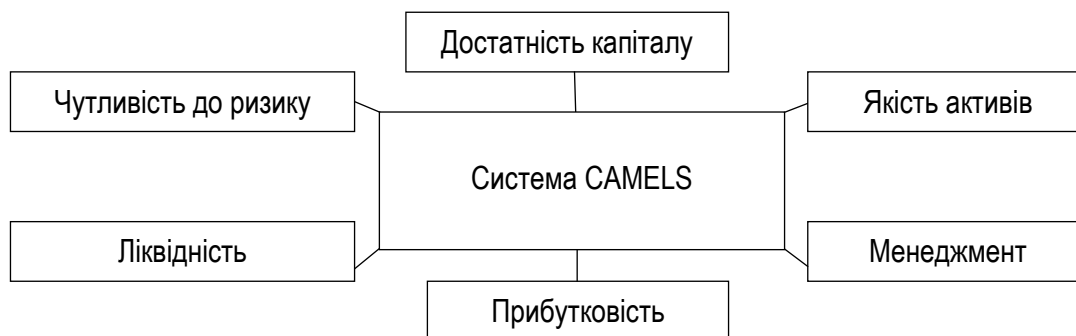

Рис. 1. Інформаційна модель здійснення рейтингової оцінки за системою CAMELS

Кожний компонент рейтингової системи передбачає визначення оцінки на основі аналізу кількох оціночних чинників, які безпосередньо впливають на компонент. Причому окремі чинники повторюються в характеристиці декількох елементів системи, що свідчить про наявність єдності між ними.

Так, міра проблемності активів для кредитної установи використовується як чинник при оцінці й адекватності капіталу банку (С) і якості активів (А). Кількісна оцінка підсумкового рейтингу і рейтингу кожного компонента ґрунтується на 5-бальній шкалі. Рейтинг 1 є вищим показником і свідчить про стійке становище банку на ринку та передбачає найменшу міру опіки з боку наглядових органів. Рейтинг 5, будучи нижчим, свідчить про те, що банк перебуває в критичному стані, має неадекватний рівень менеджменту і потребує найпильнішого контролю з боку наглядових органів і швидких коригуючих дій.

Виділення як окремих елементів системи сукупного прибутку й сукупного капіталу підкреслює важливість саме цих аспектів для забезпечення фінансового здоров'я банку і перспектив його подальшого розвитку. Слід зазначити, що в основі оцінки елементів системи лежать підходи системи CAMELS. Важливим аспектом є якість менеджменту, який розглядається як вагомий чинник кожного елемента системи, що становить і оцінюється на кожному етапі й при аналізі кожного компонента.

За 15 років Федеральна резервна система розробила підходи до рейтингової оцінки філіалів американських банків, що діють за межами країни (CAMEO), і рейтингової системи оцінки філіалів зарубіжних банків, які функціонують на території США, ROCA (1995 р.), в яких в основному збереглися принципи і підходи системи CAMELS, вони будуються на базі інспекційних перевірок, використовують ту ж бальну систему і порядок формування загального рейтингу. Проте, виходячи зі специфіки фінансових інститутів, компоненти рейтингової системи відрізняються. У системі CAMEO враховуються як кількісні (капітал, якість активів, прибутковість), так і якісні (менеджмент, операції і внутрішній контроль) показники. Система ROCA робить акцент переважно на ризиках у діяльності філіалів зарубіжних банків і використовує компоненти менеджмент-ризик (R), операційного контролю (O), відповідності діяльності фінансового інституту законодавству і наглядовим нормам (C), якості активів (A) [4].

Упродовж останніх років у багатьох країнах розроблено й упроваджено підходи до рейтингування на основі дистанційного нагляду. Таким чином, системи рейтингів використовуються як у країнах, законодавство яких передбачає проведення інспекційних перевірок на місцях, так і в країнах, де вони законодавчо не передбачені.

Крім перерахованих систем оцінки фінансової стійкості банківських установ, у США використовуються також статистичні системи раннього попередження банкрутства (SEER, SCOR). Особливостями даних систем є те, що вони дають змогу оцінити фінансове становище банку на перспективу і завчасно попередити виникнення втрат. Система SCOR дозволяє з достатнім ступенем точності оцінювати вірогідність погіршення положення банків протягом найближчих 4–6 місяців. Для отримання прогнозів, що охоплюють період до двох років, у 1993 р. Федеральна резервна система США розробила методика SEER, яка охоплює 9 базових показників, котрі розраховують щодо активів банку.

Дана методика передбачає аналіз показників за 10 останніх кварталів з метою визначення сукупності факторів для ризикованості, що дасть змогу найкращим чином спрогнозувати майбутнє банку. Базовим критерієм оцінки служить імовірність неплатоспроможності банку в найближчі 2 роки. При збільшенні терміну прогнозування його точність різко зменшується. Підсумковий список охоплює 9 змінних, що статистично вагомі в усі періоди (табл. 2).

Таблиця 2

Компоненти рейтингової моделі SEER

Предмет аналізу	Показники	Вплив на рівень ризику
Якість активів	Комерційні та промислові кредити.	Збільшує
	Кредити, прострочені на 30–89 днів.	Збільшує
	Кредити, прострочені на 90 днів і більше.	Збільшує
	Місцеві кредити на нерухомість.	Зменшує
	Величина активів	Зменшує
Прибуток	Прибуток від активів (у середньому за період)	Зменшує
Ліквідність	Балансова вартість цінних паперів.	Зменшує
	Депозити “до запитання”, що перевищують 100 млн. дол.	Збільшує
Капітал	Власний капітал	Зменшує

У 1993 році Банк Італії впровадив рейтингову систему PATROL як інструмент дистанційного нагляду для оцінки фінансового становища банку і забезпечення пріоритетів у використанні інструментів нагляду. Оскільки в Італії немає законодавчо встановленої процедури проведення перевірок у банках, наглядові органи визначають рейтинги на базі доступної їм інформації – місячних, піврічних і річних звітів, які отримує Банк Італії від комерційних банків.

Підходи й основні ключові моменти цієї системи схожі на ті, які використовуються в американській рейтинговій системі CAMELS, проте вони адаптовані до системи нагляду Італії. Основними її компонентами є: достатність капіталу (Patrimonio), прибутковість (Redditivita), кредитний ризик (Riscltiosita), організація (Organizzazione) і ліквідність (Liquidita).

Кожний компонент, а також зведений рейтинг має оцінку від 1 (кращий рейтинг) до 5 (гірший рейтинг).

Банківська комісія Франції в 1997 році впровадила рейтингову систему “Організація і зміцнення попереджувальних дій” (ORAP), що є програмним компонентом методики оцінки стану конкретного фінансового інституту. Мета системи – визначення проблем у банку на основі оцінки всіх компонентів ризику, пов’язаних із його діяльністю, яка ґрунтується на використанні кількісних і якісних показників.

Система працює в рамках стандартизованого програмного комплексу з оцінкою 14 компонентів. Це – індикатори, пов’язані з пруденційними нормами; діяльність, відображена в балансі й поза балансом; компоненти, пов’язані з ринковим ризиком, прибутковістю і якісні компоненти. Кожен компонент отримує рейтинг за шкалою від 1 (кращий рейтинг) до 5 (найгірший рейтинг) і потім трансформується у зведений рейтинг, при цьому і кожний компонент, і рейтинг можуть коригуватися фахівцями наглядових органів.

Специфіка методики “стрес-тестування” від МФВ і Світового банку реконструкції та розвитку відбита в назві її основного об’єкта аналізу – подій з низькою ймовірністю й значним впливом. Фахівці МВФ визначають стрес-тестування як “метод оцінки чутливості портфеля до суттєвих змін макроекономічних показників або до виняткових, але можливих подій”. Автори “Настанов” МВФ трактують це явище значно ширше, тісно пов’язуючи його з індикаторами фінансової стабільності в цілому по фінансовому сектору, і характеризують як інструмент аналізу фінансової системи, який має перспективний характер.

Такі події складно піддаються статистичній оцінці й прогнозуванню, однак їх наслідки під час управління ризиками неможливо ігнорувати. Так, виходячи зі ступеня ймовірності аналізованих подій, методи оцінки ризиків можуть розроблятися відповідно до ієрархії нижченаведених ймовірностей: аналіз ймовірнісно-невизначених подій; аналіз найбільш імовірних подій; аналіз помірно-несприятливих подій; аналіз надзвичайних подій.

Очевидно, що вищенаведені методи стрес-тестування віддзеркалюють тенденцію зменшення, тобто попередній метод “поглинає” наступний за принципом зменшення невизначеності.

На сьогоднішній день стрес-тестування є загально визнаною необхідною складовою системи управління ризиками, незважаючи на свою, на перший погляд, другорядну роль (така ситуація обумовлена імовірнісним характером показників, використовуваних під час оцінки та аналізу ризиків).

В Україні банківські установи пройшли стрес-тести у 2009 та 2010 рр., на яких наполягали МВФ і Світовий банк. Результати цих випробувань не є публічними. Проте відомо, що капітали 61 з 176 банків потрібно збільшити в цілому на 40 млрд. грн. Проти цього банки Європи за результатами оприлюднених стрес-тестів виявили 7 з 91 таких, що не витримали перевірку.

Стрес-тестування в ЄС проводиться за дорученням Ради міністрів ЄС з питань економіки й фінансів і координується Європейським комітетом органів банківського нагляду разом з Європейським центральним банком, а також за участі національних наглядових органів і Європейської комісії, полягає в оцінці загальної стійкості європейського банківського сектору і здатності банків витримувати подальші можливі потрясіння від кредитних, ринкових і суверенних ризиків.

Ураховуючи світовий досвід щодо здійснення стрес-тестування та рекомендації, які викладені в Основних принципах ефективного банківського нагляду, розроблених Базельським комітетом з банківського нагляду, банкам доцільно здійснювати стрес-тестування за такими ризиками: кредитний ризик; ризик ліквідності; ринковий ризик (валютний ризик, ризик зміни процентної ставки); операційний ризик.

Висновки. Варто зазначити, що головним недоліком розглянутих методик є те, що їх аналіз не може гарантовано визначити абсолютну надійність та ефективність банківської установи. Адже існує багато зовнішніх та внутрішніх факторів (непередбачуваність економіки, нестабільна політична ситуація), які впливають на діяльність банку, і немає ніякої можливості їх спрогнозувати. Тому жодна методика не є універсальною.

Дані здобутки зарубіжної науки аналізу банківської діяльності можуть бути використані в Україні, але здебільшого на рівні ідей, адже вони спираються на законодавчу базу та економічний стан країн, де вони використовуються. Тому застосування проаналізованих у статті методик до діяльності українських банків можливе лише з адаптацією всіх коефіцієнтів до діяльності вітчизняних банківських установ та до законодавчої бази України.

Але такий вид управління фінансовою стійкістю банку як стрес-тестування було б доцільно використовувати і в Україні, але не на макрорівні як у 2009 та 2010 рр., а на рівні самого банку, оскільки стрес-тест є

інструментом управління банківськими ризиками. Під час його проведення виявляються його слабкі сторони, програються можливі стратегії поведінки, а тому формується готовність банку до кризової ситуації. Для реалізації стрес-тесту на рівні банку потрібно розробити модель його проведення, яка б включала всі фактори, що впливають на фінансовий стан банку.

Список літератури

1. Бабкіна І. Досвід зарубіжних країн щодо рейтингової оцінки діяльності банків / І. Бабкіна // Вісник НБУ. – 2010. – № 12. – С. 31–33.
2. Дзюблюк О. В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи : [монографія] / О. В. Дзюблюк, Р. В. Михайлюк. – Тернопіль : ТНЕУ, 2009. – 316 с.
3. Офіційний сайт Банку Англії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bankofengland.co.uk>.
4. Офіційний сайт Федеральної резервної системи США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.federalreserve.gov>.
5. Парасій-Вергуненко І. М. Аналіз банківської діяльності : [навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц] / І. М. Парасій-Вергуненко. – К. : КНЕУ, 2006. – 347 с.
6. Пілецька С. Т. Аналіз банківської діяльності : [курс лекцій] / С. Т. Пілецька, О. А. Сапліна. – Краматорськ : ДДМА, 2009. – 204 с.
Отримано 13.08.2012

Summary

The article deals with major foreign methods of assessing the financial condition of banks. Comparative characteristics of various systems of surveillance of banking financial stability in different countries and identified the possibility of applying them in Ukraine.